

ДОСТАВКИ НА ГЕРМАНСКИ УНИФОРМИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ВОЙСКА ПРЕЗ ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Доктор Александър П. Въчков

alexander.vachkov@gmail.com

Национална художествена академия

ПК 1000, София, ул. „Шипка“ № 1

Анотация: Докладът е посветен на малко известните и слабо проучени доставки на униформено облекло за българската армия от страна на Германия. Направен е сравнителен анализ на различните образци униформи, тяхното количество и оценка на качеството им. Въз основа на използваните архивни единици от Държавния военноисторически архив – Велико Търново, ф. 1, са направени изводи за ролята на тези доставки за боеспособността на войската и влиянието им върху по-нататъшното развитие на форменото облекло на българската армия в следвоенния период.

Ключови думи: военни доставки от Германия; униформи през Първата световна война; каски в българската войска.

SUPPLY OF GERMAN UNIFORMS FOR THE BULGARIAN ARMY DURING WORLD WAR I

Ph.D. Alexander P. Vachkov

alexander.vachkov@gmail.com

National Academy of Arts

1 Shipka Street, Sofia, 1000, Bulgaria

Abstract: The report is dedicated to the little known and poorly researched deliveries of uniforms for the Bulgarian Army by the Germans. A comparative analysis of the various uniforms, their quantity and quality assessment was made. On the basis of the used archival units from IAIA F.1 conclusions about the role of these supplies for the ability of the army and their influence on the further development of the formed clothing of the Bulgarian Army in the post-war period are made.

Key words: military supplies from Germany; uniforms during the First World War; helmets in the Bulgarian Army.

Униформеното облекло е важен фактор за формиране на съзнанието на военнослужещия. Наред с възпитанието, то има важна роля и за дисциплината в една армия. Българското военно ръководство отделя голямо внимание на униформите за войската. Още със създаването на Българската войска се полагат грижи облеклото ѝ да бъде с характерен национален облик. Осъзната е ролята на унифор-

мата за изграждане на самочувствие и чувство за национална принадлежност сред военнослужещите. Поради липса на национални традиции, са заимствани елементи от униформите на някои европейски армии, главно руската и немската. Паралелно се търсят и начини да се обособи един характерен национален облик на форменото облекло. Вследствие на няколко основни промени в дизайна на униформите, към началото на Първата световна война облеклото на българския войник вече има своя характерен национален облик. След двете Балкански войни българската държава е в тежко икономическо и финансово състояние. Това се отразява и на армията, в частност и на униформеното облекло. При обявяване на мобилизацията през септември 1915 г. е констатиран голям недостиг на формено облекло и снаряжение. Мощностите на българските текстилни и шивашки фабрики не позволяват бързото осигуряване на необходимите количества. Това налага да се търсят възможности за снабдяване на армията с помощта на съюзниците. Предмет на настоящото изследване са доставките на униформи от Германия през Първата световна война. Темата не е проучвана досега в българската историческа литература. Част от привлечените в текста архивни източници и литература за първи път са въведени в научно обращение.

Първото изменение на униформите, с които Българската войска участва във войните за национално обединение, е от 1899 г. Със заповед № 271 от 5 август 1899 г.³⁹⁰ са направени основни промени в облеклото на войската. Въведени са униформи със защитен цвят, които са в съзвучие с навлизащите през този период нови тенденции. България е една от първите държави, които въвеждат в армията си подобни облекла. Изборът на цвят – тютюнево-кафяв, е съобразен не само с преобладаващите през по-голямата част от годината цветове в природата, но и с технологията на обработка на вълнения плат. Този първи модел като конструкция се запазва до 1930 г., като през годините са правени незначителни промени, главно в намаляването на цветните елементи по униформата. Първоначално са съхранени различията в приборния цвят и металния прибор, по които се отличават различните родове оръжие.

Първото десетилетие на ХХ век е изключително динамично по отношение на нововъведения в униформите на българската войска. Това се отнася и за модерните тенденции в униформеното облекло. Все по-масово в световен мащаб се налага стремежът в отделните армии да се въвеждат семпли и практична униформи.

В духа на тези тенденции е направена нова промяна в униформите. Със заповед № 309 от 16 декември 1905 г.³⁹¹ за офицерите е въведен нов модел куртка. Предвидено е тя да се използва като служебна униформа, при занятия на полето и по време на война. По своята конструкция тя е удобна и напълно съвременна. Шие се с двойна висока яка, два горни джоба с капаци и секретно копче. Пагоните са меки, пришити към извивката на ръкава, а маншетите са с остър „нос“.

³⁹⁰ ДВИА, ф. 1, оп. V, а.е. 141, л. 363–370.

³⁹¹ Военни известия, бр. 133, 17.12.1905 г., с. 1–7.

Под талията има изрязани под ъгъл и с лека дъга прорези за долните джобове.³⁹² Предвижда се и ушиването на панталон-полубрич, за носене с куртката. Първоначално се шие от кафяв вълнен плат. От същия материал е и панталонът. Със заповед № 77 от 7 март 1906 г.³⁹³ цветът е променен на сиво-зелен. Този цвят се запазва при строевите униформи на офицерите до 1950 г.

С това нововъведение българската войска изпреварва голяма част от водещите армии в Европа и е сред пионерите във въвеждането на униформи със защитен цвят.³⁹⁴

Веднъж въвело облекла със защитен цвят, българското военно ръководство не спира експериментите в търсене на най-удачния вариант. Съставена е специална комисия, която разработва няколко експериментални модела, някои от които са със сиво-зелен цвят и за долните чинове. Правени са опити и за замяна на фуражката с шапка, подобна на тази в австрийската армия. Като резултат от тези търсения, през 1909 г. е обнародвана заповед № 158 от 24 април 1909 г.³⁹⁵, с която са утвърдени одобрените образци. Промените се отнасят основно за полевите облекла на армията. Изменена е кройката на офицерската куртка. Яката вече е права, с черен кант по края, и меки пагони. Капаците на горните джобове вече са със скрито секретно копче. Долните джобове стават прави, с правоъгълни капаци. Панталоните се шият от същия сиво-зеленикав плат като куртката и са без цветен кант. Въведен е нов модел фуражка, която се шие от плата на куртката. Има два цветни канта – на периферията и горния край на околожката. Друга характерна новост е въвеждането на козирка от зелена кожа с по-изправена форма – като при флота, и подбрадник в същия цвят. Новата форма на козирката е избрана, за да се улесни наблюдението с бинокъл. Предвиден е шинел от дебел зеленикав вълнен плат с опростена кройка, който да се използва по време на война. Той е с дължина до средата на прасците. Всичко това се прави с цел да бъдат намалени до минимум цветните елементи, открояващи офицерите по време на бой. Предполагало се, че това ще намали загубите при офицерския състав. До началото на Балканската война много малко офицери си ушиват пълния комплект униформа според предписанията от заповед № 158. С този модел офицерите от Българската войска започват участието си и в Първата световна война.

Продължилата седем месеца Балканска война дава неоценим опит на командването на българската армия. По отношение на униформите в армията са направени важни изводи.

Още на 28 април 1913 г.³⁹⁶, т.е. преди започване на Междусъюзническата война, военният министър в доклад до царя предлага някои промени в облеклото на войската, които целят да опростят униформите и да намалят загубите. Предвиде-

³⁹² Описание и чертежи на предметите по въоръжението, снаряжението и облеклото на офицерите и войниците от армията – Описание II, черт. 3, 4, 5, 6 и 7.

³⁹³ ДВИА, ф. 1, оп. 5, а.е. 180, л. 132–133 гр.

³⁹⁴ Униформи със защитен цвят се въвеждат в Русия през 1907–1909 г., в Сърбия и Гърция – 1908 г., в Османската империя – 1909 г., в Германия – 1910, в Австро-Унгария – 1909 г., в Румъния – 1912 г.

³⁹⁵ ДВИА, ф. 1, оп. 5, а.е. 195, л. 276.

³⁹⁶ ДВИА, ф. 1, оп. 5, а.е. 405, л. 65–66 гр.

но е намаляване на цветните елементи в облеклото. За офицерите се въвеждат кител и лятна куртка от сиво-зеленикав плат.³⁹⁷ Краткият период между приключването на Междусъюзническата война и влизането на България в Първата световна война е използван за практическа реализация на поуките от бойния опит.

Със заповед № 193 от 30 март 1915 г.³⁹⁸ са въведени нови правила за облеклото на офицерите и войниците от армията. Разнообразието от видове униформено облекло е сведено до минимум. В употреба са парадно, служебно и домашно облекло.

Като основна дреха на офицерите започва да се използва куртката. Зимната е от зеленикав вълнен плат, а лятната е със същия цвят, но от по-тънък материал. Пагоните се шият от плата на куртката, с цветни кантове и оксидирани звезди. Те са меки и са пришити към ръкава. Панталоните са от същия плат, тип брич, с цветен кант, и се носят с високи ботуши. Въведен е и шинел, който да се носи по време на война. Шие се от плата на войнишките шинели. При него петлиците са само с цветен кант, а пагоните са като на куртката. Ръкавиците, както и бойният колан са кожени, с орехов цвят. Фуражката при строевата униформа е изцяло зелена, с черен кант по долната страна на околожката. Регламентирани в тази заповед промени в облеклото са въведени постепенно поради тежкото икономическо състояние на страната. В началото на бойните действия много офицери, особено призованите от запаса, са облечени в по-стари образци, описани по-горе. По време на бойните действия се наблюдава голямо разнообразие в качеството, цвета и кройката на офицерските униформи. Срещат се куртки с големи външни джобове, мека обърната яка и други елементи, различаващи се от стандартния модел. В тези интерпретации може да се види много ясно влиянието на немската офицерска униформа. Някои офицери носят немски и австрийски образци, с български пагони. Тази тенденция обаче няма масов характер и по-скоро е изключение.

Промените от 1915 г. в цитираната по-горе заповед № 193/1915 г.³⁹⁹ засягат и облеклото на долните чинове. За всички родове оръжие е въведена еднотипна куртка, подобна на по-ранните пехотни модели. Куртката е с права яка, скрито закопчаване и два вътрешни джоба, с тривърхи капаци на гърдите. Има обкантиране от червен гайтан по края на яката, пагоните и маншетите. На фуражката има три цветни канта. Панталоните също имат кант от червен гайтан. Така е премахнато голямото разнообразие от приборни цветове и кантове. Съгласно заповедта, се шие от сиво-зелен вълнен плат, подобен на този при офицерската униформа. Оскъпяването на плата след оцветяване налага да се върне старият кафеникав цвят, който се получава при естествената обработка на вълната. Това е стандартната униформа на долните чинове във войската през цялата война.

България, като страна с развито за времето си селско стопанство, има зна-

³⁹⁷ ДВИА, ф. 1, оп. 5, а.е. 405, л. 66.

³⁹⁸ Военни известия, бр. 34, 31.03.1915 г., с. 1–14.

³⁹⁹ Военни известия, бр. 34, 31.03.1915 г., с. 10–11.

чителен за мащабите си ресурс от животни. Годишният добив на сурова вълна варира между 10 и 12 000 000 кг. През 1915 г. в България има 36 текстилни фабрики за обработка на вълна. Техният производствен капацитет позволява от годишния добив на вълна – около 6 000 000 тона, от които може да се изтъче плат за 300 000 комплекта войнишко облекло. Това количество обаче не е по силите на шивашките фабрики в Царството. Капацитетът им не позволява своевременно да бъдат попълнени липсите на униформено облекло в количества, необходими за цялата мобилизирана армия. Големият недостиг на облекло налага на военното ръководство да търси решение на проблема. Частично се предполага дефицитът да бъде компенсиран с доставки на готови униформи от Германия и Австро-Унгария. Още преди обявяване на мобилизацията военният министър – генерал-майор Никола Жеков, прави поръчка на нужното според щатове за военно време количество униформено облекло в Германия. Тези поръчки са доставени на няколко партиди след възстановяване на жп връзка между България и Австро-Унгария през пролетта на 1916 г. Кампанията през 1915 г. срещу Сърбия българската войска изнася с наличното облекло, с което разполага на склад в навечерието на войната.

Германия започва да въвежда експериментално униформи със защитен цвят през 1907 г. Изборът пада върху подходящия за Средна Европа тъмносив цвят, т.нар. *feldgrau* (полево сиво), който остава характерен за германската армия през следващите десетилетия. След няколкогодишни експерименти с конструкцията и различните елементи на облеклото през 1910 г. с указ на кайзер Вилхелм II за цялата германска армия е приета нова полева униформа. Тя включва мека фуражка без козирка за войниците и подофицерите и традиционната каска с остър шип. Характерна особеност при германската армия е наличието на две кокарди, едната – имперска, а другата – на многобройните държави в състава на Империята. Като основна дреха се използва куртка (*waffenrock*) със свободна кройка, мека обърната яка, закопчаваща се със седем копчета. Традиционните за различните кралства, княжества, херцогства и др. елементи в униформеното облекло са предвидени върху маншетите. При модел 1910 г. има осем разновидности на маншетите. Към тях могат да се добавят и тези за кавалерията, артилерията и специалните родове оръжие, като инженерни, пионерни, понтонни и др. Панталоните са от същия плат, с цветен кант, и се носят с ботуши. Шинелът за войниците от кайзеровата армия е от тъмносив вълнен плат, с голяма мека яка и обърнати маншети. Закопчава се с шест копчета по средата на гърдите. Отзад има коланче за пристягане. С тези униформи германската армия започва бойни действия през Първата световна война. В хода на бойните действия става очевидно, че голямото разнообразие от елементи по униформата силно затруднява изработката в нужните количества на нови комплекти за обличане на мобилизираните запасни. Първото изменение в конструкцията на униформите е направено още през есента на 1914 г. Премахнати са различните видове маншети, като е въведен опростен вариант, подобен на този при шинелите. Следващата стъпка

към опростяване на униформите е направена през следващата 1915 г. Въведена е куртка с опростена кройка и скрито закопчаване. Запазена е удобната ниска обърната яка. Този модел се запазва до края на войната. На българската войска са доставени униформи и от трите модела. Няма информация за количествата от различните разновидности, но на фотографии от войната се забелязва едновременното носене и на трите варианта, паралелно с българските – модел 1915 г.

Приетите в тези страни образци формено облекло значително се различават от българските. Това налага да се помисли за поне частичното им адаптиране към утвърдените в България модели. Като компромисна мярка се пришиват допълнително пагони според утвърдения образец. Фуражките остават по българския модел.

В хода на експлоатацията на германските униформи е забелязано, че трайността им е видимо по-малка, в сравнение с българския модел. Това се обяснява донякъде с въвеждането на военновременни норми при производството. Влошаването на продоволствената ситуация в Германия вследствие на отсъствие на мобилизираните в армията квалифицирани работници закономерно се отразява и на качеството на продукцията. Масово започват да се използват заместители на дефицитните естествени материали, т.нар. ерзец. Това принуждава българското командване да увеличи количеството на поръчките, за да се компенсира бързото износване на униформите, които са доставени от Германия. В замяна на готовите облекла, България се задължава да предостави съответното количество сурова необработена вълна и вълнени парцали. Тези доставки са изчислени от българското интендантство на базата на приетия за войската стандарт. Впоследствие се оказва, че немските униформи са с по-малко вложен материал и са по-леки от българските. Например според българските стандарти един шинел тежи 3,380 кг вълнен плат, докато немският е едва 2,500 кг [2: 69]. Същото е и при другите елементи от форменото облекло. Това се счита за още една причина за по-краткотрайната годност на германските военни дрехи, в сравнение с българските.

Въпреки констатираните пропуски за българската войска няма алтернатива при набавянето на униформи в количествата, нужни за мобилизираната половинмилионна армия. В хода на бойните действия за попълване на загубите и при развърщането на нови части са мобилизирани още хора, които трябва да бъдат облечени. За количеството на недостиг от облекло и получените доставки говори приложената по-долу таблица [2: 68]:

Недостиг при мобилизацията	Доставки през 1916 г.
Шинели	262 168 599 279
Куртки	241 495 549 701
Панталони	291 309 549 388
Фуражки	188 187 546 224
Ботуши	326 713 1 328 825

Изнесените по-горе данни са обнародвани от военния министър по време на войната – генерал-лейтенант Калин Найденов, и според него, са взети от офици-

алните документи за доставките, но без да цитира източника на информацията. Данните са за доставените от Германия в периода от 25 май 1916 г. до 25 май 1917 г. униформи. Цифрите показват, че по всички елементи от форменото облекло са доставени значително повече, в сравнение с недостига при началото на бойните действия. Разбира се, част от наличните към 1 октомври 1915 г. униформи са износени или повредени през зимната кампания срещу Сърбия.

Тези значителни доставки допринасят за доброто окомплектоване на войската. Както бе посочено по-горе, доставените облекла са много по-некачествени от българските. Произведени по военновременни нормативи, те са с намален срок на годност и още през зимата на 1916 – 1917 г. голяма част от униформите и ботушите се оказват негодни за употреба. В същото време се задълбочава суровинната криза в страната. Причина за това са както намалената производителност, така и големите количества суровини, с които държавата компенсирала доставките на униформено облекло от съюзниците. Опитите на българското правителство да намали този недостиг с нови поръчки са неуспешни поради задълбочаващата се суровинна криза и в Германия и Австро-Унгария. За периода май 1917 – май 1918 г. българското командване иска от съюзниците нови 500 000 комплекта униформено облекло. В таблицата са дадени данни за реалните нужди на войската и получените от Германия за периода 25 май 1916 – 25 май 1917 г. количества [1: 183]:

Необходими количества	Доставени
Фуражки	800 000 183 300
Шинели	750 000 189 317
Куртки	900 000 263 773
Панталони	1 700 000 613 463
Ботуши	1 700 000 698 806

Тези данни са дадени в спомените на генерала от пехотата – Стилиян Ковачев, началник на Дирекцията за стопански грижи и обществена предвидливост (ДСГОП), която има за задача да контролира производството и контрола върху стратегическите суровини, нужни за водене на бойните действия. Ясно е, че те видимо се разминават с обнародваните от военния министър – генерал Найденов. Още по-драстично, според изнесените от Ковачев данни, е положението с доставките в периода 24 май 1917 – 25 май 1918 г. [1: 184]:

Необходими количества	Доставени
Фуражки	800 000 80 080
Шинели	700 000 64 994
Куртки	900 000 16 895
Панталони	1 700 000 119 173
Ботуши	1 700 000 90 000

Катастрофалното положение с облеклото на армията ясно се вижда в посочените по-горе данни. Буди недоумение, но и предизвиква интерес разминаването

в данните, изнесени от двамата генерали. По-обстойното проучване на запазените архивни източници тепърва предстои, а дотогава информацията, изнесена в двата труда, може да се приема като изходен материал и основа за по-сетнешни изследвания. Темата е интересна и в бъдеще нейното изясняване ще бъде принос към историята на Първата световна война и съюзническите отношения между България и Германия.

Използвана литература

[1] КОВАЧЕВ, С., 1992. *Записки на генерала от пехотата (1876 – 1918)*.
София: ВИ.

[2] НАЙДЕНОВ, К., 1925. *Снабдяването на армията във време на война*.
София.